Dr. Magda Lombard

VERVANGING TOEGEPAS OP 'N GEDIG UIT ('Yk') VAN BREYTENBACH

1. Inleiding

Die procédé van vervanging kan in Breytenbach se resente bundel, ('Yk') met ewe veel sukses as in sy vroeëre poësie aangewend word om sy eiesoortige en dikwels "duistere" manier van kommunikasie meer toeganklik te maak en om die verskillende betekenislae van die gedig te ontgin.

2. Die procédé van vervanging

In *Literator* (1984,5:2) het ek reeds 'n inleidingsartikel oor die vervangingsverskynsel in die poësie van Breyten Breytenbach geskryf. Ek gaan hier dus nie in op die verskynsel en die teorieë waarop dit gebaseer is nie. Liewer wil ek die vervangingsprocédé demonstreer aan die hand van die gedig "Omgang" in ('Yk'). Vervanging kom kortliks daarop neer dat 'n onverwagte of ongewone en dus "duister" woord, frase, vers, ensovoorts vervang kan word deur 'n gewone of verwagte woord, frase, ens. wat vir die konteks van die gedig aanvaarbaar is. Hierdeur word dikwels lig gewerp wat bruikbaar is vir die hermeneuse van die gedig of 'n nuwe betekenis aag word so na vore gebring. Breytenbach is by uitstek die digter wat met 'n heel onverwagte woord, frase, ens. verras of selfs woorde van sy eie skep; daarom kan vervanging nuttig aangewend word in sy poësie.

Vervanging toegepas op "Omgang" in ('Yk')

Gerieflikheidshalwe nommer ek die strofes A,B,C, ... en die verse A(1), A(2), A(3) ... Alle onderstreping is van my.

OMGANG

A.

(1) nou is dit vroeg die lig 'n knettering

(2) nou gaan ek op my naat lê in die dou

(3)met asem gesnak die afwagtende stottering

- (4) van hoendervleis (in die keel so tjrie-tjou)
- (5) nou mag ek die oog-ewigheid van lewendood besing
- (6) met rooi nat spier iets kringend weergee aan papier
- (7) van vrou, van koutjie, van kreng, van sterwe
- (8) (of skerwe lig vlam-vlam nou):
- (9) 'n cunnilingus van die vuurkoue hart

B.

- (1) uit die kosmiese geraas binne-en-buite
- (2) breek die watergladde hingste silwer
- (3) soos soliëde vloei en vaslê van newel -
- (4) om uit die inbloeï van die droomstroom te haal die kreet
- (5) klankeloos die lag diep uit die keel te skaat

C.

- (1) want terwyl ek mettertyd gaan skrywe
- (2) en selfs wanneer jy nóú lees nou
- (3) vleg dolfyne 'n eenmalige redenasie van fosfor
- (4) iewers diep in-en-uit die intussen donker

In A(1) is

... die *lig* 'n knettering

anormaal. Dit sou normaal wees om *lig* te vervang deur *vuur*:

... die *vuur* 'n knettering

Deur die vervanging word *lig* en *vuur* omruilbaar en dus identies. Ons kan daarom aflei dat die *lig* van A(1) dieselfde eienskappe het as *vuur* wat liggewend en verwarmend is

en as sodanig 'n element is wat die *ek* van die gedig goedgesind is. Maar vuur kan ook pynigend en vernietigend wees en dus 'n vyandige mag. Dus: die *lig* van A(1) is 'n mag wat die mens, die *ek* tegelyk goedgesind en vyandig is. Die teenstrydige kwaliteite van dieselfde voorwerp kom telkens weer in die gedig aan die bod.

Dat *lig* en *vuur* omruilbaar is, word bevestig in A(8):

(of skerwe *lig* vlam-vlam nou):

Weer kan dit net so goed, liewer *vuur* in plaas van *lig* wees wat "vlam-vlam". Maar skerwe pas nog by *vuur*, nog by *lig*, maar wel by *glas*

(of skerwe *glas* vlam-vlam nou):

Daar is dus eindelijk drie sake wat vervangbaar is: *vuur*, *lig* en *glas*. Glas het die vermoë om aan *skerwe* te spat wat vuur en lig nie het nie. Deur die vervanging van *lig* deur *glas* kry die *lig* in A(1) nou die vermoë by om te kan breek, onbruikbaar te word, tot niet te gaan. Die *lig/vuur* word uiteindelik niks - dit bestaan nie. Daarom dat A (9) praat van 'n "*vuurkoue* hart". 'n Vuur wat koud is, of 'n koue wat vuur is, bestaan nie, is niks.

Ander voorbeelde van beelde wat tegelyk twee teenstrydighede vergestalt, wat mekaar kanselleer en tot niet maak, is:

A(5) lewendood

B(1) binne-en-buite

B(3) soliede vloei ... vaslê van newel

die kreet

klankeloos

C(4) in-en-uit

A(5) lui:

nou mag ek die oog-ewigheid van die lewendood besing.

Oog-ewigheid is hier problematies. 'n Variant van vervanging is aanvullende lees. *Oog* kan hier aangevul word deur *knip* sodat dit 'n samestelling word:

"'n oogknip-ewigheid" wat dan aangepas is by bogenoemde gevalle waarin twee direk teenoorgestelde begrippe in een saak vervat word, sodat die resultaat die niet is.

Die idee van die oogknip, die oomblik, wat ook die ewigheid is én wat nie bestaan nie, pas aan by die nou in die gedig, waar die huidige oomblik, die *nou* deur herhaling beklemtoon word:

A(1) *nou* is dit vroeg ..

A(2) *nou* gaan ek op my naat lê ...

A(5) *nou* mag ek die oog-ewigheid van lewendood besing

A(8) (of skerwe lig vlam-vlam *nou*):

Soms gebeur dit dat die digter self 'n vervanging maak. In strofe C vervang die digter die onmiddellike *nou* met *mettertyd* :

C(1) want terwyl ek *mettertyd* gaan skrywe

Die *nou* wat oombliklik, bepaald en huidig is, word nou *mettertyd* wat durend, onbepaald en toekomstig is. Tog is die *mettertyd* omruilbaar met die *nou*, want wat die *ek* "*mettertyd* gaan skrywe", kan die *jy* al "nou lees nou" in C(2), waar die *nou* sowel deur aksentuering as herhaling beklemtoon word. Die hede en die toekoms, die *nou* en die *mettertyd*, is ook, soos soveel ander teenstrydige sake in die gedig, identies en relatief.

Ook In A(2) moet aanvullend gelees word om die volle implikasie van die vers te verstaan.

A(2) lui:

nou gaan ek op my naat lê in die dou

Die normale verwagting is dat die vers sou lees:

nou gaan ek op *die* naat *van* my rug lê ...

Die digter "de-outomatiseer" ¹ hierdie bekende taaluiting tot

...op my naat lê ...

wat aan *naat* na die gebruik van die besitlike voornaamwoord *my* 'n sterker ligaamlikheid, 'n vleeslikheid gee - 'n vleeslikheid wat pas by die seksuele implikasie van die "rooi nat spier" in A (6).

Nog 'n voorbeeld van die de-outomatisering van die poëtiese staan in A (3):

met asem gesnak ...

Die verwagte en "outomatiese" struktuur van hierdie vers sou wees:

ek het na my asem gesnak ...

wat onpoëties is. In hierdie geval beklemtoon die vervangde vorm die poëtiese en dramatiese van dít wat wel in die gedig staan.

Die titel van die gedig *Omgang* dui op kommunikasie, 'n uitreik na andere deur die woord of geskrif. In die gedig gaan dit om verskillende pogings tot kommunikasie, waar een poging telkens vervang word deur 'n andere. In A(3) word gepraat van 'n "stottering" wat dui op gebrekkige kommunikasie. In A(5) word dit deur die digter vervang deur 'n gunstiger kommunikasiepoging, want nou mag die ek iets "besing". Sowel "stottering" as "besing" dui op mondelinge taaluiting en is daarom vervlietend en abstrak, maar in A (6) is daar sprake van 'n skriftelike kommunikasiepoging wat meer konkreet is:

A(6) met rooi nat spier iets kringend *weergee aan papier*.

Omdat vervangende woorde in Breytenbach se poësie dikwels rym, sou 'n mens *kringend* kon vervang met *dringend*:

met rooi nat spier iets *dringend* weergee aan papier.

Deur die saamlees van *kringend* en *dringend* word die vloeiende en sirkelende beweging van die skryfaksie en die intense, dringende behoefte aan kommunikasie in een beeld weergegee. Die "rooi nat spier" wat skryf, laat blyk dat die kommunikasie hier ook 'n seksuele

¹ Mukařovský: (1978:17).

konnotasie het, tesame met 'n geestelike uitreik na andere. In Breytenbach se vorige gedigte is die skryf van poësie dikwels identies met seksuele omgang. In elk geval, die "weergee aan papier" in A(6) is 'n positiewe en konkrete, blywende poging tot kommunikasie.

In B(4) en (5) egter word die taaluiting weer heeltemal abstrak.

B(4) ... die kreet

(5) klankeloos

Die positiewe "weergee aan papier" word negatief, nie-bestaande soos 'n klankelose kreet. Die negatiewe kommunikasiepoging word egter gou weer vervang deur 'n positiewe en konkrete:

C(1) want terwyl ek mettertyd *gaan skrywe*

Hierdie positiewe poging realiseer egter nie, want in C(3) word die positiewe "gaan skrywe" vervang deur

... 'n eenmalige *redenasie* van fosfor.

wat 'n uiters abstrakte en negatiewe beeld is: *redenasie* is 'n abstrakte gepraat, daarby is dit *eenmalig*, van die oomblik, so vervlietend soos die *nou* hierbo, en boonop is die redenasie van *fosfor*, wat onaanraakbaar newel is. Die *omgang* waarvan die titel praat, slaag dus nie. Dit lyk asof *omgang* vervang kan word met *omgang* in die sin van afloop, verbygaan, die *nou* verbygaan en niks agterlaat nie.

Hierdie is voorwaar poësie van dinge wat niks word, wat nie realiseer nie, soos die "ongedanste dans" van die subtitel.

Bibliografie

Gebruikte teks

BREYTENBACH, Breyten. 1976.
(‘Yk’). Emmarentia: Taurus.

Sekondêre bronne

CLOETE, T.T. 1982.

Die "met ander woorde" in Breytenbach se gedigte. (In
Grové, A.P. red. Beeld van waarheid. Pretoria: Human en
Rousseau.

INGARDEN, Roman. 1973

The literary work of art. Evanston: Northwestern University
Press.

ISER, Wolfgang. 1973.

The art of reading. London: Routledge and Regan Paul.

MUKAŘOVSKÝ, Jan. 1976.

On poetics language. London: Yale University Press.